

Metodika
Blok 5
Studená válka

LEKCE

20

Železná opona

CÍLOVÁ SKUPINA

ZŠ / 14–15 let

ČASOVÁ DOTACE

45 minut

MEZIPŘEDMĚTOVÉ
VZTAHY

Občanská výchova
/ Osobnostní
a sociální výchova
/ Etická výchova

KLÍČOVÁ SLOVA

železná opona /
komunismus / útěk
/ západní blok /
východní blok

Anotace lekce

Žáci rozpoznávají prostřednictvím dobových pramenů různé motivace aktérů, kteří se potkávali při pokusech o útěk přes železnou oponu. V průběhu práce přicházejí na to, jak hranice mezi Západem a Východem fungovala a k čemu sloužila.

Badatelská otázka

Proč utíkali? Proč stříleli?

Vzdělávací cíle

Obsah

- Žáci se seznamují s geopolitickým rozdělením světa na východní a západní blok.
- Žáci vlastními slovy popíší, jak na jejich hranici fungovala železná opona.

Historické myšlení: Dobové perspektivy

- Žáci hodnotí různé dobové postoje vůči režimu.

Badatelské dovednosti

- Zohledňujeme dobové souvislosti.

Vazba lekce na RVP ZV (2021)

D-9-8-01 / vysvětlí příčiny a důsledky vzniku bipolárního světa; uvede příklady střetávání obou bloků
D-9-7-05 / zhodnotí postavení Československa v evropských souvislostech a jeho vnitřní sociální, politické, hospodářské a kulturní prostředí

Zdroje

Zdroj 1

Obrázek železné opony

název

<https://www.sumavanet.cz/zelezna-opona.s-16005-REALHI>

link

Zdroj 2

Adolf Rázek, Vznik a proměny železné opony. Paměti rolníka Hynka

název

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/zelezna-opona-materialy-pro-ucitele/>

link

komentář ke zdrojům 1 a 2

Po druhé světové válce se v Evropě vytvořily dvě oblasti – demokratické státy na Západě a státy na Východě, které se ocitly pod vlivem Sovětského svazu a v nichž zvítězil komunismus. Na hranici mezi Východem a Západem začala vznikat tzv. železná opona – neprostupná, přísně střežená hranice mezi demokratickými a komunistickými zeměmi. Pojem železná opona použil Winston Churchill ve Fultonském projevu v roce 1946.

Součástí železné opony, která protínala Evropu, byla i část hranice Československa, tam, kde na jihu a jihozápadě sousedilo se Spolkovou republikou Německo a Rakouskem.

Železnou oponu tvořilo široké hraniční pásmo (v některých místech široké až 10 km), tvořené systémem zátarasů, strážních stanovišť, plotů z ostnatého drátu a též pod vysokým napětím. Státní hranici kontrolovala Pohraniční stráž, v níž sloužili vojáci. Jejich úkolem bylo zabránit jakémukoli překročení hranice, dovnitř i ven ze země. Na základě zákona o ochraně státních hranic z roku 1951 měli vojáci povinnost po narušitelích (těch, kteří chtěli hranici překročit) střílet.

Komunisté omezili svobodu pohybu, cestování mezi Východem a Západem bylo možné jen na základě zvláštního jednorázového povolení (tzv. výjezdní doložka), kterou dostávali jen loajální lidé, členové KSČ apod. Pokus o překročení státní hranice byl trestným činem a hrozil za ně mnohaletý nepodmíněný trest.

Návrh postupu

Fáze

Popis

Učitel

Žák

Komentáře

Fáze 1 10 minut

evokace pomocí obrázku – popis a význam – společný brainstorming

- Promítne přes dataprojektor obrázek železné opony. Vybidne žáky, aby nejprve popsali vše, co vidí, do nejmenších detailů. Nabízí otázky (metoda lešení) – na tabuli/flipchart může zapisovat postřehy.
- Když se popis vyčerpá, nabízí učitel další otázky po smyslu stavby v krajině.

- Žáci pozorují obrázek, popisují, co vidí, dělají si poznámky do PL.
- Poté přemýšlejí, jakou funkci konstrukce v krajině má nebo měla. Hypotézy zapisují do PL.

- Návrh lešení: prohlédněte si obrázek: jaké předměty vidíte? Z jakých materiálů jsou asi vyrobeny? Jaký mají tvar? Jak jsou umístěny? Kde se nacházejí?... (cílem je nejprve podrobný popis stavby a okolí)
- Teprve když si žáci co nejdokonaleji pojmenují vše, čeho si všimli, přicházejí otázky po funkci a smyslu: k čemu to mohlo sloužit? Jak to asi fungovalo? Kdo to asi postavil? Kde to mohlo stát? Stojí to ještě? Viděli jste někdy něco podobného? Cílem je formulace hypotéz, ale nevádí, když žáci odhalí účel stavby.

Fáze 2 5 minut

práce se zdroji – poslech paměti

- Přečte úryvek z paměti.

- Žáci poslouchají úryvek z paměti rolníka Hynka, který vzpomíná na svůj útěk přes železnou oponu, text mohou sledovat v PL.

- Přečtení pramene urychlí čas a žákům zůstanou síly pro další práci s textem.

Fáze 3 10–15 minut

práce se zdroji – paměti a tabulka v PL

- Zadá práci (žáci mohou pracovat individuálně, ve dvojicích, ve skupinách). Monitoruje práci žáků, případně pomáhá návodnými otázkami.

- Žáci v příběhu hledají „aktéry“, postavy zapisují do tabulky, formulují ve 2. sloupci, co v příběhu dělají, a ve 3. sloupci se mají zamyslet, jaké asi mohou mít pro své konání důvody (něco vyplývá z textu, něco z kontextu, žáci částečně dedukují, částečně formulují hypotézy).

- Učitel dopomáhá porozumění textu: žáci by měli najít otce a syna (sedláci), kteří chtějí utéct, vojáky – členové Pohraniční stráže, jejich důstojníky, státního prokurátora, hajného jako falešného převaděče; před dalším krokem lze výsledky práce skupin rychle sdílet v plénu.

Fáze

Popis

Učitel

Žák

Komentáře

Fáze 4 15 minut

**práce se zdroji,
tabulkou a tvrzeními**

- Vysvětlí další krok – práci s výroky: Kdo z postav v příběhu mohl pronést tento výrok?
- Když mají žáci vyplněno, vybídne je ke sdílení řešení: co mohl říct rolník Hynek? Co voják? atd.

- Žáci přemýšlejí, kdo mohl pronést každý z výroků, do tabulky doplňují čísla výroků.
- Žáci sdílí, jaký výrok/y přiřadili ke které postavě. Mohou vysvětlit, proč se takto rozhodli.

- Výroky jsou formulovány tak, aby modelovaly různé úhly pohledu a pomáhaly žákům porozumět motivacím všech aktérů příběhu; některé výroky lze přiřadit k více postavám.
- Učitel podporuje dalšími otázkami: jak rozumíte jeho jednání? Proč myslíte, že utíkal? Proč myslíte, že střílel?
- Učitel může využít v případě potřeby informační prvek (v PL pod názvem „Co se může ještě hodit“).

Fáze 5 5 minut

**odpověď na
badatelskou otázku**

- Učitel vyzve žáky k formulaci odpovědi na badatelskou otázku.

- Žáci prozkoumali autentický příběh a roli různých aktérů. Seznámili se s tím, jak fungovala železná opona. Mají nyní prostor pro odpověď na otázky: Proč utíkali? Proč stříleli?

- Učitel může otázky reformulovat a dovysvětlit: Proč lidé přes železnou oponu utíkali? Proč po nich vojáci stříleli? Jak fungovala železná opona?

Kritéria hodnocení

Základní úroveň

Charakteristika odpovědi na badatelskou otázku

Žák rozlišil dva hlavní typy aktérů – ti, kteří chtěli utéct, ti, kteří jim v tom měli povinnost zabránit.

Příklad odpovědi

Utíkali ti, kteří nechtěli žít v komunismu. Komunisti jim v útěku z republiky bránili. Nemohlo se cestovat. Vojáci měli povinnost na ně na hranici střílet.

Střední úroveň

Charakteristika odpovědi na badatelskou otázku

Žák rozlišil dva hlavní typy aktérů – ti, kteří chtěli utéct, ti, kteří jim v tom měli povinnost zabránit. Při popisu fungování železné opony odkazuje na zdroje a argumentuje.

Příklad odpovědi

Utíkali ti, kteří nechtěli žít v komunismu. Např. rolník Hynek si chtěl nechat svůj statek, a to byl čin proti republice. Komunisté jim v útěku z republiky chtěli zabránit. Přijali zvláštní zákon, který vojákům nařizoval, aby na lidi na hranici stříleli. Někteří vojáci tam sloužili nedobrovolně a nechtěli střílet.

Pokročilá úroveň

Charakteristika odpovědi na badatelskou otázku

Žák rozlišil jednotlivé aktéry příběhu, odhalil i na první přečtení skryté postavy (hajný). Popsal, jak fungovala železná opona a k čemu sloužila. Chápe komplikovanost situací jednotlivých postav z příběhu (například dilema lidí, kteří se rozhodli prchnout, povinnost vojáků přidělených k Pohraniční stráži střílet na utíkající). Své názory podkládá odkazy na zdroje, s nimiž pracoval.

Příklady odpovědi

Utéct chtěli hlavně lidé, kteří nesouhlasili s režimem, odmítli se podřídít (rolník Hynek například odmítl kolektivizaci) a báli se, že skončí ve vězení.

Stát se snažil zabránit lidem, aby utíkali na Západ. Stát přísně střežil hranice. Upravil to speciálním zákonem o ochraně státních hranic. Voják sloužící u Pohraniční stráže měl povinnost střílet. U Pohraniční stráže sloužili i vojáci v rámci povinné základní vojenské služby, kteří si to nevybrali.

Doporučená literatura

MAŠKOVÁ, T. – RIPKA, V.

Železná opona v Československu: usmrcení na československých státních hranicích v letech 1948–1989.

Praha: Ústav pro studium totalitních režimů: Sociologický ústav AV ČR, 2015. 197 str.

ISBN: 978-80-87912-31-7; 978-80-7330-282-5

APPLEBAUM, A.

Železná opona: podrobení východní Evropy 1944–1956.

Praha: Beta–Dobrovský, 2014. 510 str.

ISBN: 978-80-7306-664-2; 978-80-7291-236-0

Metodika

Blok 5 / Studená válka

Lekce 20

Železná opona

Autorka námětu (metodický a pracovní list):

Radmila Prchal Pavlíčková

Grafická úprava:

Hedvika Vilinger Člupná

Dílo podléhá licenci [Creative Commons CC BY-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)
Uveďte původ-Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní.

Všechny metodiky a pracovní listy jsou v elektronické podobě ke stažení na webových stránkách dejepisplus.npi.cz.

Rok vydání 2022

Národní pedagogický institut České republiky

www.npi.cz

npi | Národní pedagogický institut
České republiky